

Tomasz Sobczak

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
e-mail: tomasz.sobczak@zut.edu.pl

INSPIRACJE INTELEKTUALNE WYBRANYCH POLSKICH EKONOMISTÓW

INTELLECTUAL INSPIRATIONS OF SELECTED POLISH ECONOMISTS

DOI: 10.15611/pn.2018.529.27
JEL Classification: A2, B0

Streszczenie: W pracy przedstawiono źródła inspiracji intelektualnych wybranych znanych polskich ekonomistów. Do identyfikacji tych źródeł wykorzystano pamiętniki, wspomnienia i wywiady, które zawierają informacje o rozwoju intelektualnym ekonomistów w latach szkolnych, podczas studiów i w początkach kariery naukowej. Najczęściej ekonomiści wskazują środowisko szkoły średniej, samodzielną lekturę wybranych dzieł, studia i środowisko naukowe jako źródła inspiracji intelektualnych. Na uwagę zasługuje niezmiennosc źródeł w różnych pokoleniach ekonomistów. Ważnym, wskazywanym przez wybranych polskich ekonomistów źródłem inspiracji intelektualnych jest kontakt z literaturą w ramach samokształcenia oraz studiów wyższych. Przedmiotem lektury były prace z zakresu socjologii, filozofii, historii i ekonomii. Kontakt z wybitną osobowością podczas studiów to kluczowa inspiracja intelektualna ekonomistów w przyszłym rozwoju naukowym i zawodowym.

Słowa kluczowe: polscy ekonomiści, inspiracje intelektualne.

Summary: The article presents the sources of intellectual inspirations of selected, well-known Polish economists. Diaries, memories and interviews were used to identify these sources which contain information about the intellectual development of economists in school years, during the studies and at the beginning of a scientific career. Most often, economists indicate the secondary school environment, independent reading of selected works, the studies and the scientific community as sources of intellectual inspiration. Noteworthy is the invariability of sources in various generations of economists. The source of important intellectual inspiration, indicated by selected Polish economists, is contact with literature within self-study and higher education. Works in the field of sociology, philosophy, history and economics were the subject of reading. Contact with outstanding personality during studies is a key intellectual inspiration of economists in future scientific and professional development

Keywords: Polish economists, intellectual inspirations.

1. Wstęp

We wspomnieniach lub biografiach wybitnych naukowców szczególne miejsce zajmuje okres dojrzewania ich jako badaczy. Niekiedy autorzy tych opracowań zwracają uwagę na problem inspiracji intelektualnych bohatera w procesie stawania się badaczem. Okazuje się, że wielu wybitnych naukowców czerpało inspiracje z dorobku innych naukowców, niekoniecznie reprezentujących taką samą dziedzinę wiedzy naukowej.

Warto podkreślić, że nauki ekonomiczne zdobyły status samodzielnej dziedziny naukowej dopiero na przełomie XIX i XX wieku, wcześniej ekonomiści funkcjonowali na wydziałach filozoficznych lub na wydziałach prawa. Wielu ekonomistów z tego okresu legitymowało się stopniami naukowymi z filozofii lub prawa. W gronie wielu wybitnych polskich ekonomistów mamy prawników z wykształcenia, m.in. Adama Krzyżanowskiego, Romana Rybarskiego, Edwarda Taylora, Wincentego Stysia czy Tadeusza Kowalika; filozofów, m.in. Feliksa Młynarskiego, czy socjologów: Ludwika Krzywickiego, Stanisława Rychlińskiego. Taki stan rzeczy – związany z umiejscowieniem ekonomii jako nauki na wydziałach „nieekonomicznych” – wpływał na sytuację, w której wielu ekonomistów stosowało pojęcia i metody badawcze i/lub zajmowało się zagadnieniami typowymi dla innych dziedzin wiedzy [Sobczak 2009]. Jak już wspomniano, u podstaw naukowego dorobku wybitnych, nie tylko polskich, ekonomistów można zidentyfikować różnorodny bagaż doświadczeń intelektualnych, zgromadzonych w czasach ich dojrzewania jako naukowcy. Warto zwrócić uwagę, że w przypadku wielu znanych ekonomistów okres ten cechowało znaczne zróżnicowanie zarówno w kontekście jego długości, jak i bagażu uzyskiwanej wiedzy. U niektórych proces dojrzewania jako badacza trwał przez całe ich życie naukowe.

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja źródeł inspiracji zainteresowań intelektualnych wybranych wybitnych polskich ekonomistów. W tym procesie identyfikacji szczególną uwagę poświęcono osobom i/lub ich dziełom z zakresu ekonomii, filozofii, socjologii czy historii. W niektórych przypadkach – ze względu na brak informacji o pracach, które były źródłem inspiracji intelektualnych ekonomistów – przywołano wybitnych badaczy (opiekunów naukowych i wykładowców), których dorobek naukowy był wyraźną inspiracją dla innych ekonomistów. W artykule posłużono się wybranymi przykładami polskich ekonomistów, co do których możliwa była identyfikacja ich inspiracji intelektualnych na podstawie ich osobistych opracowań w postaci wspomnień, pamiętników, autobiografii i udzielonych wywiadów. W niektórych przypadkach, w sytuacji braku opublikowanych osobistych przekazów wspomnieniowych, wykorzystano biografie wybranych ekonomistów (np. Adama Krzyżanowskiego, Edwarda Lipińskiego, Michała Kaleckiego).

Ze względu na ograniczenia edytorskie szczególną uwagę zwrócono na identyfikację źródeł inspiracji intelektualnych ekonomistów w latach edukacji na poziomie średnim i wyższym oraz na wczesnym etapie kariery naukowej.

Wiele interesujących informacji o inspiracjach intelektualnych wybitnych polskich ekonomistów przynosi analiza życiorysów i biografii, m.in. Stanisława i Władysława Grabskich, Edwarda Taylora, Romana Rybarskiego, Edwarda Lipińskiego i Jana Drewnowskiego. Także w upublicznych informacjach biograficznych współczesnych ekonomistów można znaleźć wzmianki o ich inspiracjach intelektualnych, m.in. Włodzimierza Brusa, Waława Wilczyńskiego, Tadeusza Kowalika, Leszka Balcerowicza, Grzegorza W. Kołodki i Marka Belki.

W identyfikacji źródeł inspiracji wybranych polskich przedstawicieli nauk ekonomicznych zastosowano układ chronologiczny – według rocznika urodzenia naukowców.

2. Źródła inspiracji intelektualnych polskich ekonomistów

Niezwykle czytany uczniem gimnazjum był Stanisław Grabski (1871-1949), który obok dzieł literatury pięknej, studiował prace o tematyce społeczno-ekonomicznej i społeczno-filozoficznej [Grabski 1989]. W ramach samokształcenia jako uczeń czytał m.in. *Historię cywilizacji* Henry'ego Thomasa Buckle'a, *Ekonomię polityczną* Iwana Iwanowicza Iwaniukowa, *Antropologię* Edwarda Burnetta Taylora czy *Manifest Komunistyczny* Karola Marksa i Fryderyka Engelsa [Grabski 1989]. Grabski wspomina, że był prawdopodobnie jedynym w Polsce gimnazjalistą, który znał pierwszy tom *Kapitału* Karola Marksa. Lektura tego dzieła i innych prac Marksa przekonała go, jako stosunkowo młodego człowieka, w kwestii zasadności marksistowskiej teorii wartości i nadwartości, wzbudziła zaś silne wątpliwości co do materializmu historycznego, uznającego wyłączność motywów ekonomicznych w rozwoju „ruchów politycznych, religijnych i kulturalnych” [Grabski 1989]. Ten dysonans intelektualny Grabskiego w zakresie recepcji myśli marksistowskiej był wynikiem uważnej lektury *Socjologii i Wstępu* do filozofii Herberta Spencera.

Znaczący wpływ na rozwój intelektualny S. Grabskiego miała także lektura prasy codziennej oraz liczne rozmowy. Jak pisze Grabski, „Górowałem niewątpliwie nad kolegami czytaniem. Jałowe dyskusje, w których operując przeważnie uczuciowymi argumentami, nikt nikogo nie mógł naprawdę przekonać, nudziły mnie” [Grabski 1989]. Na uwagę zasługuje fakt, że pomimo dogłębnej znajomości wcześniejszych prac Ludwika Krzywickiego, Grabski nie zainspirował się tym wybitnym socjologiem; wspomina: „Krzywicki osobiście nie był dla mnie pociągający. [...] Pomimo mych socjalistycznych przekonań nie mogłem się zgodzić z jego radami, zmierzającymi do sprowadzenia całego naszego samokształcenia do gruntowania w sobie naukowego socjalizmu. Nie chciałem kolegom narzucać z góry ściśle określonego poglądu na świat” [Grabski 1989].

Rozwój intelektualny Adama Krzyżanowskiego (1873-1963) zapoczątkowała prawdopodobnie atmosfera domu rodzinnego. Ojcem tego wybitnego krakowskiego ekonomisty był księgarz, który specjalizował się w wydawaniu utworów muzycznych i w mniejszej skali handlował książkami naukowymi. Jak ustalił Dariusz

Grzybek, „We wczesnej młodości Krzyżanowski wahał się pomiędzy wyborem kariery prawnika a historyka” [Grzybek 2005]. Ostatecznie wybrał studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie uczęszczał na wykłady znanych prawników: Fryderyka Zolla (starszego) i Juliusza Leo, historyków: Michała Bobrzyńskiego i Stanisława Smolki, czy ekonomisty Józefa Milewskiego. Krzyżanowski był m.in. uczestnikiem seminarium ekonomicznego prowadzonego przez J. Milewskiego i – jako student – brał udział w tłumaczeniu na język polski pracy Charles’a Gide’a *Zasady ekonomii społecznej* (pierwsze wydanie: 1893 r.). Redaktorem tego tłumaczenia był wspomniany już Juliusz Leo, który habilitował się w zakresie skarbowości i prawa skarbowego. Należy przyjąć, że to właśnie pod wpływem J. Milewskiego i J. Leo Krzyżanowski skupił się na zagadnieniach ekonomicznych. Po uzyskaniu stopnia doktorskiego, w 1894 r. wyjechał na dalsze studia do Berlina, a następnie do Lipska, gdzie uczęszczał na seminarium Gustawa Schmollera, przedstawiciela młodszej szkoły historycznej w ekonomii [Grzybek 2005]. Dorobek publikacyjny Krzyżanowskiego, zwłaszcza po 1945 r., dowodzi, że specyfika studiów i/lub niektórzy wybitni profesorowie zainspirowali go do interdyscyplinarnego ujmowania zagadnień społeczno-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnianiem podejścia historycznego. Należy zauważyć, że studia prawnicze w XIX i XX wieku składały się z zajęć obejmujących wiedzę nie tylko z prawa, ale także historii, filozofii, socjologii i ekonomii. Na podstawie własnych ustaleń autor niniejszego artykułu sformułował pogląd, że absolwenci prawa są predestynowani do prowadzenia interdyscyplinarnych badań naukowych.

Na uwagę zasługuje fakt, że studentami Krzyżanowskiego byli wybitni ekonomiści, m.in. Edward Taylor, Roman Rybarski, Oskar Lange, Ferdynand Zweig czy Adam Heydel. Co ciekawe, ten twórca szkoły krakowskiej w różnym stopniu inspirował swoich studentów. Zdecydowanie największy wpływ wywarł na rozwój intelektualny F. Zweiga, a niewielki lub zerowy na E. Taylora i O. Langego.

Władysław Grabski (1874-1938) we własnym biogramie pisze, że kierunek jego działalności naukowej miał „[...] swoje źródło w okresie poprzedzającym studia uniwersyteckie” [Grabski 2008]. Ostatnie lata gimnazjum poświęcił na studiowanie „nauk społecznych drogą samokształcenia, słuchając wykładów prof. A. Mahrburga i L. Krzywickiego”. W tym okresie poznał także poglądy Edwarda Abramowskiego. Lata studiów, jak pisze W. Grabski, przyczyniły się do utrwalenia „kierunku myśli badawczej w dziedzinie nauk społeczno-ekonomicznych” [Grabski 2008]. Co ciekawe, wybór kierunku studiów tego ekonomisty nie był podyktowany jego zainteresowaniami naukowymi, ale chęcią „wszechstronnego przyswojenia sobie różnorodnych metod badawczych” [Grabski 2008].

Edward Taylor (1884-1964) wspomina, że jako uczeń gimnazjum zajmował się zagadnieniami społecznymi, które wynikały z wrodzonych zainteresowań taką właśnie problematyką [Taylor 2008]. W tym czasie pochłaniał bardzo nieliczną literaturę ekonomiczną, w tym przeczytał bliżej nieokreślony z tytułu popularny podręcznik Jana Steckiego, działacza ziemskiego, polityka, ekonomisty i publicysty. Lektura tej

pracy, jak wspomina Taylor, nic mu nie dała. Czytał także socjalistyczne wydawnictwa i broszury agitacyjne, które po pewnym czasie odrzucił. Lektura tych prac raziała go kosmopolityzmem, teorią walki klas i teorią wartości. Jako młody człowiek o wyraźnych zainteresowaniach społecznych poszukiwał prac, z których mógłby zdobyć głębszą i dokładniejszą wiedzę w kwestii zagadnień gospodarczych [Taylor 2008].

W pewnym okresie zainteresowanie Tylora sprawami ekonomicznymi ustąpiło miejsca zagadnieniom chemii, które na szczęście dla naszej nauki porzucił. Po roku studiów w ramach Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego Taylor przeniósł się na Wydział Prawa tej samej uczelni. Należy podkreślić, że Taylor wykazywał w ramach tych studiów większe zainteresowanie aspektami ekonomicznymi niż prawniczymi czy historycznymi. Wykłady Włodzimierza Czerkawskiego z ekonomiki były dla Taylora czymś świeżym i interesującym. Podczas studiów ten poznański ekonomista czytał podręcznik Ch. Gide'a *Zasady ekonomii politycznej*. Lektura tego podręcznika, jak wspomina sam Taylor, otworzyła przed nim nowe perspektywy: „trafiłem nareszcie na to, czego szukałem” [Taylor 2008]. W innym miejscu swoich wspomnień pisze, że „Choć niewiele wyniosłem z Uniwersytetu w zakresie ekonomiki, to jednak pozostałem głęboko wdzięczny Czerkawskiemu. Dostarczył on dużo bodźców memu umysłowi, rozszerzył horyzonty, dał niezbędne rudymen tarne podstawy i nauczył swym przykładem zwracać uwagę na ścisłość myślenia. Nade wszystko zaś jestem mu wdzięczny za polecenie mi lektury Alfreda Marshalla jako syntezy nowoczesnej ekonomiki” [Taylor 2008]. W trakcie studiów Taylor, obok wspomnianego już podręcznika Gide'a, przeczytał także *Politykę ekonomiczną* Milewskiego i Czerkawskiego oraz „dwie drobne rzeczy” [Taylor 2008].

Edward Taylor jako nauczyciel akademicki i mistrz poznańskiej szkoły ekonomicznej uczynił wiele dla utrwalenia w polskiej myśli ekonomicznej nazwiska swojego nauczyciela Włodzimierza Czerkawskiego. W 1919 r. wydał we własnym opracowaniu wspomnianą już pracę Milewskiego i Czerkawskiego *Polityka ekonomiczna*, a w 1921 r. wznawiał druk *Zasad ekonomii politycznej* Gide'a. Warto zauważyć, że jako profesor Uniwersytetu Poznańskiego Taylor poprawił i na nowo opracował polskie tłumaczenie tego popularnego podręcznika do ekonomii (wydanie 6. z 1922 r.), gdzie obok Czerkawskiego, widnieje także jego nazwisko. W okresie międzywojennym dzieło Gide'a wydano jeszcze w 1929 r. (wydanie 7., ostatnie). Janusz Wierzbicki uważa, że Taylor nie przyjął poglądów ekonomicznych Czerkawskiego. Jednak we wczesnym okresie swojej pracy naukowej zajmował się, podobnie jak Czerkawski, problematyką wiejską. Taylor interesował się m.in. problematyką spółdzielczości. W roku 1917, na podstawie pracy *Pojęcie współdzielczości*, Taylor habilitował się z ekonomii politycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim [Wierzbicki 1988].

Należy podkreślić, że sam Taylor był źródłem inspiracji dla wielu poznańskich polskich ekonomistów (m.in. Zenobii Knakiewicz czy Wacława Wilczyńskiego). W okresie międzywojennym i po wojnie prowadził popularne seminaria dla swoich współpracowników i uczniów. Wacław Wilczyński (1923-2008) wspomina, że pod-

czas przygotowywania pracy doktorskiej w latach 1954-1958 korzystał z indywidualnych konsultacji i opieki naukowej Taylora. „Pamiętam pierwsze słowa zachęty do podjęcia badań nad teorią konkurencji niedoskonałej i monopolistycznej” [Wilczyński 1988]. Piszący ten artykuł podczas osobistego spotkania z prof. Wilczyńskim dowiedział się, że to sam Taylor na przystanku tramwajowym zaproponował mu napisanie pracy doktorskiej „choćby do szuflady” (sic!). Wilczyński parokrotnie podkreślał, że światopogląd ekonomiczny promotora bardzo mu odpowiadał i podczas dyskusji „leczył z utopii socjalistycznej”. Warto zauważyć, że Wilczyński zarówno w swojej pracy doktorskiej z 1959 r., jak i w rozprawie habilitacyjnej z 1963 r. poruszał bliskie Taylorowi zagadnienia, m.in. teorii konkurencji i mechanizmu rynkowego.

Szerokie zainteresowania intelektualne prezentował w swoich pracach Roman Rybarski (1887-1942). Jerzy Chodorowski, autor biografii Rybarskiego, pisze o jego podróżach do zagranicznych ośrodków myśli ekonomicznej w Wielkiej Brytanii, Francji i Stanach Zjednoczonych [Chodorowski 1997]. W Paryżu odbył studia w École Libre des Sciences Politiques, podczas których uczęszczał na wykłady filozofa i socjologa Théophile’a Funck-Brentano, ekonomisty i zwolennika liberalizmu gospodarczego Pierre’a Émile’a Lavasseura, historyka myśli ekonomicznej Ch. Gide’a czy historyka finansów René Stourma. Chodorowski pisze, że Rybarski brał udział w wykładach uniwersyteckich m.in. Émile’a Durkheima i Leóna Duguita. W Stanach Zjednoczonych Rybarski m.in. studiował na Columbia University, gdzie słuchał wykładów Henry’ego Franklina Giddingsa, znanego socjologa, i Johna Batesa Clarka, twórcy amerykańskiej szkoły marginalistycznej [Chodorowski 1997]. Studia zagraniczne Rybarskiego, podobnie jak i krajowe, miały charakter interdyscyplinarny, który zdeterminował jego warsztat badawczy, a czego wyrazem jest bogaty dorobek publikacyjny tego uczonego z zakresu teorii ekonomii, historii gospodarczej, historii skarbowości czy nawet psychologii. Warto zwrócić uwagę, że Rybarski – obok syntez z zakresu historii polskiej myśli ekonomicznej Polski międzywojennej – jest wymieniany także w opracowaniach historiograficznych [Sobczak 2009].

Edward Lipiński (1888-1986), będąc uczniem gimnazjum filologicznego, studiował *Kapitał* Marksa i miał trudności z przebrnięciem przez pierwszy rozdział tego dzieła [Lipiński 1981]. Ideologia socjalistyczna i zainteresowania historyczno-społeczne zdecydowały, że wybrał studia ekonomiczne. Jako student Wyższej Szkoły Handlowej w Lipsku, uczęszczał także na seminaria miejscowego uniwersytetu. Studia w Niemczech i Szwajcarii pozwoliły mu na rozwinięcie jego zainteresowań ekonomicznych, historycznych i społecznych; był m.in. słuchaczem wykładów Carla Büchera, przedstawiciela młodszej szkoły historycznej, wykładów Johanna Plengego, podczas których po raz pierwszy usłyszał o koniunkturach gospodarczych. W ramach samokształcenia studiował dalej dorobek Marksa i Georges’a Sorrela, twórcy politycznej ideologii syndykalizmu [Lipiński 1981].

O inspiracjach intelektualnych najwybitniejszego polskiego ekonomisty Michała Kaleckiego (1899-1970) wiadomo jedynie, że w młodości czytał *Kapitał* Marksa, a do jego ulubionych autorów w tym okresie należeli Róża Luksemburg i Tugan-Baranowski, znany także jako Mychajło [López, Assous 2011].

O inspiracjach naukowych Wincentego Stysia (1903-1960) w okresie młodzieńczym wiemy bardzo mało. Sam pisze, że interesował się lekturą historyczno-wojskową, czytał podręczniki taktyczne i „buszował” po encyklopediach [Styś 1986]. Robił to „bez metody i świadomości”, by „posiąść tajemnice walki i zwycięstwa”. Wspomina o swoim pierwszym kontakcie z *Zasadami ekonomii politycznej* Johna Stuarta Milla „po polsku” oraz dziełem *Postęp i ubóstwo* Henry’ego George’a. Dla Stysia jako młodego człowieka lektura ta była interesująca, ale odłożył ją, gdyż „trzeba się trzymać w korbach dyscypliny: Nie rozpraszać się na rzeczy zbędne” [Styś 1986]. W okresie studiów oraz na początku pracy zawodowej i naukowej Styś współpracował ze Stanisławem Grabskim i Franciszkiem Bujakiem. Ten drugi, wybitny badacz, to obok Jana Rutkowskiego współtwórca polskiej historii gospodarczej jako dyscypliny naukowej. Zainteresowania Stysia historią polskiej wsi to efekt wpływu zarówno Grabskiego, jak i Bujaka [Styś 1986].

Jan Drewnowski (1908-2000) wspomina, że tematykę pracy dyplomowej podsunął mu Edward Lipiński, a jako uczestnik studiów magisterskich brał udział w jego seminarium. W tym samym czasie – w roku akademickim 1931/32 – był członkiem grupy dyskusyjnej poświęconej czystej teorii ekonomii, którą prowadził Aleksy Wąkar. W ramach tej grupy referowano i dyskutowano na temat ogólnej teorii równowagi. Dyskusje koncentrowały się na ustaleniach Vilfreda Pareta. Inspiracją do podjęcia tej tematyki były wykłady Władysława Zawadzkiego [Drewnowski 1990].

O zainteresowaniach problematyką ekonomiczną w okresie nastoletnim wspomina Włodzimierz Brus (1921-2007). „Chęć lepszego zrozumienia sił określających bieg historii” oraz „przykrą rzeczywistość” kryzysu z roku 1929 wymienia jako dwa głównie czynniki pobudzenia jego zainteresowań społeczno-gospodarczych [Brus]. Brus w tym czasie przeczytał m.in. *Ekonomię polityczną* Aleksandra Bogdanowa, *Nauki ekonomiczne Karola Marksa* autorstwa Karła Kautskiego i pewną liczbę „mniejszych prac samych ojców założycieli” [Brus].

Znaczący wpływ na rozwój zainteresowań ekonomicznych przywołanego wyżej Wacława Wilczyńskiego (1923-2008) miał jego ojciec, który zawodowo związany był z instytucjami bankowymi. W latach 30. XX wieku był m.in. zastępcą dyrektora Polskiej Kasy Rządowej w Wolnym Mieście Gdańsku, a także wieloletnim dyrektorem Oddziału Narodowego Banku Polskiego w Częstochowie. Jak wspomina Wilczyński junior, podczas okupacji mieszkał wraz z rodziną w oficynie gmachu Banku Polskiego w Częstochowie, w którym była bardzo ciekawa biblioteka z przedwojennym zbiorem literatury ekonomicznej. Warto zwrócić uwagę, że we wczesnej młodości ten przyszły ekonomista początkowo interesował się także ideami socjalistycznymi. Po wojnie należał do Polskiej Partii Socjalistycznej, która po połączeniu w 1948 r. z Polską Partią Robotniczą została przekształcona w PZPR [Wilczyński 1997].

Urodzony w rodzinie chłopskiej Tadeusz Kowalik (1926-2012) wspomina, że podczas wojny wielkie wrażenia wywarła na nim lektura pracy Ludwika Krzywickiego *Oto droga do cnoty* (oryg. *Sic itur ad virtutem*). Zauważa, że praca ta „podczas okupacji, tak jak w niewoli rosyjskiej dla sfrustrowanej młodzieży po upadku rewolucji 1905 r., przemawiała do mnie lepiej niż katechizm” [Kowalik 2013]. Tekst Krzywickiego – obok chłopskich korzeni Kowalika – był źródłem swoistej wrażliwości społecznej tego ekonomisty, której intelektualnym wyrazem jest spuścizna naukowa i światopogląd. Kowalik studiował prawo, początkowo w Wyższej Szkole Prawniczej im. Teodora Duracza, a później na Uniwersytecie Warszawskim. Marzeniem Kowalika jednak nie było prawo, ale ekonomia „...cały czas chciałem odejść od prawa, stać się ekonomistą. Byłem już także asystentem »u Duracza«. Aspirantura w INS (Instytut Nauk Społecznych, w latach 1950-1953 był to Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR – *przyp. T.S.*) była wyzwoleniem. A środowisko okazało się wyjątkowo interesujące: Bronisław Baczek, Leszek Kołakowski, Tadeusz Kroński, Helena Eilstein, Włodzimierz Brus, Kazimierz Łaski, Stanisław Kuzinski. Adam Schaff miał tę zasługę, że stworzył warunki do względnie swobodnego rozwoju intelektualnego. Oślał nas, gdy byliśmy atakowani przez beton partyjny. Mieliśmy większy dostęp do literatury, czas na studia, dużo swobodnych dyskusji, choć oczywiście odbywały się one w pewnych ramach, które pękły na początku 1956 r., przełamane słynnym referatem Chruszczowa o zbrodniach Stalina. Okazało się, że ten instytut był wylęgarnią rewizjonizmu” [Kowalik 2013].

Promotorem pracy doktorskiej Kowalika na temat twórczości L. Krzywickiego był Oskar Lange, który także zainspirował swojego doktoranta do badań nad dobrokiem Róży Luksemburg [Kowalik 2013]. W latach 50. i 60. XX wieku Kowalik nawiązał liczne bliskie kontakty m.in. z E. Lipińskim, M. Kaleckim, Janem Drenowskim, Stanisławem Rączkowskim czy Tadeuszem Szturm de Sztremem, „które przeobrażały się w przyjaźnie o różnej bliskości” [Kowalik 2013]. Kowalik miał to szczęście, że podczas całego swojego życia naukowego spotykał interesujące postaci, które w różnym stopniu ukierunkowywały jego rozwój intelektualny, będąc źródłami licznych inspiracji.

Zdzisław Sadowski (rocznik 1925), jeden z wielu uczniów i współpracowników E. Lipińskiego, wspomina, że z problematyką społeczno-gospodarczą miał styczność podczas lektury dwutomowej encyklopedii Trzaski, Everta i Michalskiego, którą otrzymał od rodziców i „niemal” czytał jak książkę beletrystyczną [Sadowski 2011]. *Pamiętniki bezrobotnych* z 1933 r. i *Pamiętniki chłopów* z 1936 r. – także jako prezenty od rodziców – były dla Sadowskiego bardzo ważnymi dziełami, lektura szczególnie ostatniej książki wywarła na nim silne wrażenie. Studia ekonomiczne były dopełnieniem jego zainteresowań społeczno-politycznych. Dużą rolę w decyzji o studiach w konspiracyjnej SGH – tzw. Szkole Lipińskiego – odegrała rozmowa młodego Sadowskiego z ojcem, prawnikiem, zawodowo związanym z międzywojennym Ministerstwem Przemysłu i Handlu. W ramach zainteresowań społeczno-politycznych Sadowski jako student czytał prace z zakresu historii myśli

politycznej. m.in. przeczytał „ze sporym zaciekawieniem” pracę faszysty włoskiego Gaetana Moski. Do ekonomii pociągnęła Sadowskiego „sama wizja teoretyczna, ujęta we wzory matematyczne” autorstwa Aleksego Wakara. Z czasem zainteresowania społeczno-polityczne i ekonomiczne skierowały Sadowskiego do „ekonomii par excellence społecznej” [Sadowski 2011]. Jak wspomina, „Z pewnością tak się stało pod miękkim wpływem Profesora Edwarda Lipińskiego, ale przyczynił się do tego i Gunnar Myrdal, i inni”. Podczas studiów istotny wpływ na rozwój intelektualny Sadowskiego miał geograf prof. Józef Czekalski [Sadowski 2011].

W pierwszym etapie kariery naukowej Sadowskiego, tj. do obrony pracy doktorskiej w 1961 r., źródłem inspiracji był prof. E. Lipiński, który po 1949 został „zesłany” do polskiej historii myśli ekonomicznej. Sadowski wspomina, że prof. Lipiński „odegrał zasadniczą rolę” w jego życiu naukowym i zawodowym. To właśnie Lipiński zainteresował Sadowskiego historią polskiej myśli ekonomicznej XVI i XVII wieku. W ramach tej bliskiej współpracy Sadowski i inni współpracownicy Lipińskiego bardzo często spotykali się w jego domu, powstały specjalne zespoły badaczy dziejów myśli ekonomicznej. Ten okres pracy naukowej Sadowski wspomina dobrze [Sadowski 2011]. Efektem współpracy Lipińskiego i Sadowskiego były liczne publikacje oraz wspomniana wyżej praca doktorska, która została wydana w 1964 r. pod tytułem *Pieniądz a początki upadku Rzeczypospolitej w XVII w.*

Absolwent SGPiS-u Leszek Balcerowicz (rocznik 1947) wspomina, że nie miał „jednego mistrza w sensie osoby, która była dla mnie jednoznacznym naukowym autorytetem” [Balcerowicz 2014]. Wymienia Zbigniewa Kameckiego i Pawła Sulmickiego jako tych, którzy wywarli na niego spory wpływ. Pierwszy był wykładowcą międzynarodowych stosunków gospodarczych, drugi zaś, „przedwojenny wojskowy, który w czasie II wojny światowej studiował w Szwajcarii. Napisał tam doktorat, którego nie uznano w PRL. Przemyczał przy pomocy matematycznych formułek krytykę socjalizmu” [Balcerowicz 2014]. Balcerowicz ekonomią „tak naprawdę” zainteresował się, gdy zaczął dostrzegać „realną szansę na pracę w najbardziej prestiżowej katedrze – Katedrze Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych”. W innym miejscu swojego wywiadu-rzeki informuje, że w trakcie studiów „w miarę interesowała” go geografia ekonomiczna i pokłosiem tych zainteresowań była praca magisterska. W tym miejscu należy podkreślić, że wybór przedmiotu pracy: uprzemysłowienie Egiptu – to efekt dwutygodniowej wycieczki Balcerowicza właśnie do Egiptu. Jak sam zauważa, „z młodzieńczą brawurą uznałem się za specjalistę w tej dziedzinie” [Balcerowicz 2014]. Należy zauważyć, że po studiach Balcerowicz faktycznie został pracownikiem wymienionej katedry, a propozycję pracy złożył wspomniany już Zbigniew Kamecki.

Światopogląd ekonomiczny Balcerowicza ukształtował się już po studiach, stopniowo budował go na bazie własnych empirycznych obserwacji konkretnych problemów otaczającej go rzeczywistości. Wspomina, że przeczytał prace F. von Hayeka, L. von Misesa, Milтона Friedmana, Karla Poppera „zresztą z wielkim zainteresowaniem” [Balcerowicz 2014].

Dla Grzegorza W. Kołodki (rocznik 1949) źródłem inspiracji intelektualnych był Maksymilian Pohorille, którego wykłady ekonomii politycznej kapitalizmu uczyniły z niego ekonomistę [Kołodko 2014, s. 57]. W trakcie tych wykładów Kołodko po raz pierwszy usłyszał „o poglądach m.in. Marshalla, Keynesa, Hicksa, Samuelsona, Galbraitha, Robinson i innych, o których niektórzy moi rówieśnicy na wielu innych uczelniach, a na pewno w bratnich krajach na Wschodzie, usłyszeć mogli dopiero dwadzieścia lat później” [Kołodko 2015]. Kołodko jako student SGPiS-u – dzisiejsza SGH – brał udział także w seminarium dyplomowym prowadzonym przez Pohorillego. W ramach tego seminarium jego uczestnicy czytali prace Joan Robinson, Simona Kuzneta, Roberta Solowa i Paula Samuelsona, które zadawał promotor [Kołodko 2014]. Kołodko pisze: „I co to było za seminarium! Regularne, cotygodniowe spotkania na dobrze przygotowanych dyskusjach. Kształcenie przez krytyczne analizy i lektury porównawcze, ale też poprzez kontekstowe anegdoty, bo mało kto miał takie poczucie humoru, jak Profesor. Świetnie i inteligentnie używane. A do tego dyscyplina, punktualność, życzliwość i, rzecz jasna, promotorska krytyka” [Kołodko 2015]. Uczestnicy seminarium pisali prace, głównie na tematy podpowiadane przez Pohorillego, „z zakresu stosunków podziału i konsumpcji”, a które to obszary były przedmiotem zainteresowań samego promotora [Kołodko 2015]. Warto zauważyć, że Pohorille umożliwiał pisanie prac z zagadnień będących przedmiotem zainteresowań studentów. Przykładowo, Kołodko sam zaproponował temat swojej pracy magisterskiej, której przedmiotem była nierównowaga rynkowa [Kołodko 2015]. W latach 50. i 60. ubiegłego wieku ekonomiści (m.in. Kazimierz Łaski, Włodzimierz Brus) publikowali prace poświęcone nierównowadze rynkowej i gospodarce niedoboru w systemie opartym na centralnym, nakazowym planowaniu. Opracowania te, jak wspomina Kołodko, zainspirowały go do podjęcia badań właśnie nad równowagą rynkową [Kołodko 2014]. Promotorem zarówno pracy magisterskiej, jak i rozprawy doktorskiej Kołodki był M. Pohorille.

We wspomnieniach Marek Belka (rocznik 1952) pisze o dwóch osobach, które zdecydowały o jego rozwoju jako naukowca: Jerzym Kropiwnickim i Januszu Górskim. Pierwszy namówił Belkę do podjęcia pracy nauczyciela akademickiego, drugi zaś odegrał „znaczącą rolę” w jego rozwoju naukowym. To właśnie Górski zainspirował Belkę do podjęcia badań nad dorobkiem Milтона Friedmana. „Pomysł mi się spodobał, choć nie wierzyłem własnym uszom. Janusz Górski – członek Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – namawiał mnie do napisania pracy o twórcy monetaryzmu i piewcy wolnego rynku, którego książki uchodziły za wzór postaw antysocjalistycznych” [Belka 2016]. Należy zaznaczyć, że opisana sytuacja miała miejsce pod koniec lat 70. XX wieku, a dokładnie po obronie doktoratu Belki: 30 września 1978 r. Po namowie Górskiego i po uzyskaniu stypendium Fulbrighta Belka napisał pracę o M. Friedmanie, na podstawie której w 1986 r. uzyskał habilitację. Nieocenionym źródłem inspiracji badawczych dla Belki była możliwość odbycia studiów zagranicznych, w tym prowadzenie kwerend w bibliotece Uniwersytetu Columbia. Podczas tego amerykańskiego wyjazdu Belka

brał udział w wykładach Roberta Mundella, Williama Vickreya i Christophera Pisaridesa, a także osobiście spotkał się z M. Friedmanem [Belka 2016]. W tym miejscu warto przywołać fragment rozmowy Belki z Friedmanem: „W pewnej chwili, gdy rozmowa w salonie państwa Friedmanów stała się już mniej formalna, profesor oświadczył nieoczekiwanie: A wie pan, że jest pan drugim polskim ekonomistą, z jakim rozmawiam? Poczuję się zaszczycony, ale nie byłbym sobą, gdybym nie zapytał: Kto był pierwszym? Edward Lipiński – odparł. Obawiam się, że pan profesor się myli – ośmielam się na uwagę. A Oskar Lange? Milton Friedman popatrzył na mnie przyjaźnie. To pan się myli – wyjaśnił. – Oskar Lange nie był polskim ekonomistą. On był ekonomistą światowym” [Belka 2016].

3. Zakończenie

Wyniki analizy niektórych prac wspomnieniowych i biograficznych wybranych wybitnych polskich ekonomistów pokazują, że ci przedstawiciele polskiej nauki stale poszukiwali nowych inspiracji w procesie rozwoju naukowego i zawodowego. W ten sposób wzbogacali własny warsztat badawczy i lepiej rozumieli procesy społeczno-ekonomiczne zarówno w perspektywie historycznej, jak i współczesności. Takie ewolucyjne podejście w rozwoju intelektualnym miało pozytywny wpływ na dorobek nauk ekonomicznych w Polsce XX w.

Obok formalnej edukacji średniej i wyższej znaczący wpływ na rozwój intelektualny w okresie młodości niektórych ekonomistów wywarła atmosfera domu rodzinnego, gdzie niekiedy wykształconych rodziców wspomagał bogaty domowy księgozbiór. Wydaje się, że fundamentalnym źródłem inspiracji intelektualnych byli wykładowcy, kierownicy seminariów naukowych, niekiedy promotorzy prac magisterskich i/lub doktorskich (S. Grabski, A. Krzyżanowski, E. Taylor, E. Lipiński, A. Wakar, O. Lange).

Cechą wspólną przywołanych w artykule ekonomistów było ich interdyscyplinarne przygotowanie do pracy naukowej, które było wynikiem zarówno samokształcenia, jak i formalnego kształcenia akademickiego (m.in. S. Grabski, W. Grabski, R. Rybarski, W. Styś, T. Kowalik).

Inną cechą pokoleń intelektualnie dojrzewających w okresach trudnych – takich jak czasy wojny, narodziny państwa, prześladowania, zmiany ustrojowe czy społeczne protesty – było żywe, graniczące z obsesją, zainteresowanie problemami społecznymi. Znaczna część takich generacji pragnęła lepszego jutra i włączała się aktywnie w procesy tworzenia nowych porządków społecznych (m.in. S. Grabski, W. Grabski, W. Brus, E. Lipiński, L. Balcerowicz, G.W. Kołodko, M. Belka).

Najczęściej wskazywanym przez wybranych polskich ekonomistów źródłem inspiracji intelektualnych jest kontakt z literaturą w ramach samokształcenia oraz studiów wyższych. Publikacje Karola Marksa, zwłaszcza *Kapitał*, były częstą pozycją w procesie samokształcenia czołowych ekonomistów, m.in. S. Grabskiego, E. Lipińskiego czy M. Kaleckiego.

Literatura

- Balcerowicz L., 2014, *Trzeba się bić*, Czarne i Czerwone, Warszawa.
- Belka M., 2016, *Selfie*, Studio Emka, Warszawa.
- Brus W., *Zmora reformowania socjalistycznego systemu ekonomicznego*, http://www.pte.pl/120_wspomnienia_o_wybitnych_ekonomistach_i_ludziach_pte.html (31.12.2017).
- Chodorowski J., 1997, *Roman Rybarski (1887-1942)*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Drewnowski J., 1990, *Autobiografia*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, r. 35, nr 4, s. 451–489.
- Grabski S., 1989, *Pamiętniki*, t. I, Czytelnik, Warszawa.
- Grabski W., 2008, *Władysław Grabski – zarys biografii i bibliografia*, [w:] *Archiwum polityczne Władysława Grabskiego*, t. II, Aneks 1935-1938, oprac. M.M. Drozdowski, Wyd. SGGW, Warszawa, s. 196–203.
- Grzybek D., 2005, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Kołodko G.W., 2014, *Droga do teraz*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Kołodko G.W., 2015, *Profesor Pohorille i jego spuścizna*, *Ekonomista*, nr 4, s. 553–558.
- Kowalik T., 2013, *O lepszy ład społeczno-ekonomiczny*, PTE, INE PAN, Warszawa.
- Lipiński E., 1981, *Problemy, pytania, wątpliwości. Z warsztatu ekonomisty*, PWE, Warszawa.
- López J., Assous M., 2011, *Michał Kalecki*, PTE, Warszawa.
- Sadowski Z., 2011, *Przez ciekawe czasy. Rozmowy z Pawłem Kozłowskim o życiu, ludziach i zdarzeniach*, PTE, INE PAN, Warszawa.
- Sobczak T., 2009, *Instytucjonalizacja nauk ekonomicznych w Polsce międzywojennej*, Key Text, Warszawa.
- Styś W., 1986, *O istocie nauki*, [w:] *Z Husowa po berła rektorskie. Wincenty Styś – człowiek, uczonec, działacz społeczny*, oprac. S. Urban, LSW, Warszawa.
- Taylor E., 2008, *Wspomnienia ekonomisty*, wstęp i oprac. Z. Knakiewicz, Wyd. PTPN, Poznań.
- Wierzbicki J., 1988, *Edward Taylor – życie i twórczość*, [w:] *Edward Taylor 1884-1964. Wartości niedocenione a nieprzemijające*, red. W. Wilczyński, PWN, Warszawa–Poznań, s. 9–19.
- Wilczyński W., 1988, *Edward Taylor jako teoretyk i nauczyciel*, [w:] *Edward Taylor 1884-1964. Wartości niedocenione a nieprzemijające*, red. W. Wilczyński, PWN, Warszawa, Poznań, s. 21–30.
- Wilczyński W., 1997, *Wjście ze ślepej uliczki*, [w:] *Poznaniacy portretów kopa i trochę*, W Drodze, Poznań, s. 382–388.